

גיליון מורחב
במלאת 40 שנה לנפילתו
של שלמה אומן ז"ל עקה"ש
ובסופו רשימת הספרים שנסקרו ב'המעין'

מכון שלמה אומן
מכון מחקר תורני

המעין

גיליון 242 • תמוז תשפ"ב
[כרך סב, גיליון ד]

הַמַּעֲיָן

בתוכן:

- 5 ..... יוידע קספר כולכם בדין... ברוך מחיה המתים' / **דבר העורך**
- 7 ..... על שלמה אומן ז"ל
- 11 ..... ביורום הלכתיים ויחסם למציאות / **שלמה אומן ז"ל**
- 16 ..... מכתב בעניין היחס לשירות בצה"ל / **שלמה אומן ז"ל**
- 17 ..... כל קבוע כמחצה על מחצה / **הרב אופיר סעדון**; תגובה: **פרופ' יונתן אומן**,
פרופ' ישראל אומן, **שהם בריס**

איגרות גדולי ישראל

- 26 ..... איגרות רידב"ז אל רש"י הילמן זצ"ל בעל 'אור הישר' / **רבי יעקב דוד וילובסקי זצ"ל** (רידב"ז)
- 29 ..... בעניין קנין בשבת / **הרב שלמה זלמן אורבך זצ"ל**

הלכה ואקטואליה

- 32 ..... חיוב מזונות הילדים / **הרב דוד ברוך לאו**
- 32 ..... קימה לכבוד רבו בזמננו / **שלום ניסים בוזגלו**, **ישי בורנשטיין**
- 47 ..... נספח: **מכתב הרב יצחק יוסף**
- 54 ..... האם מותרת 'המתת חסד' על ידי אמירה לגוי? / **הרב יצחק רונס**
- 54 ..... דינו של בשר מתורבת מביצת תרנגולת או מביצית מופרית של פֶּרָה / **הרב פרופ' ארי זיבופסקי והרב יואל קניגסברג**; תגובה: **הרב זאב וייטמן**; תגובת המחברים...
- 65 ..... האם יש מקום לשימוש במכשיר "אמזון אֶקו" ודומיו בשבת? / **הרב איתן קופיאצקי**
- 77 ..... נספח: **מכתב הרב דוב ליאור**

ענייני שמיטה

- 91 ..... חשבונות השמיטה התמוהים בספר כפתור ופרח / **שי ואלטר**
- 91 ..... "בחריש ובקציר תשבות" – שיטת הרמב"ם: שיעור ודברים לזכרו של
- 102 ..... מו"ר הגאון המופלא רבי שלמה פיער זצ"ל / **פרופ' דוד הנשקה**
- 102 ..... ביורום בעניין פירות שביעית בצה"ל / **הרב מרדכי עמנואל**;
- 116 ..... תוספת מאת **הרב אליעזר רייכמן**

ביורוי הלכה

- 126 ..... לבירור המושג התלמודי 'גובהה של עיר' / **פרופ' יוסי כץ**
- 135 ..... 'עשר בשביל שתתעשר' רק בצדקה שקעבר למעשר / **הרב מיכאל דושינסקי**

עוד על שיטת הרב שאול ישראלי זצ"ל בפרשת 'האח והאחות' לאור ממצאים חדשים /
140 הרב אורי רדמן .....

לבוא חמת - 'מעלני אנטוכייה': האם קטנו התרגומים הארצישראלים מפשוטו
של מקרא? / הרב ד"ר מרדכי הלפרין .....

תפילה ולשון הקודש

156 מיפיו נוסחי התפילה / הרב אהרן גבאי .....

לשון הקודש או שפה שמית? תורה ומדע בשאלת מוצא הלשון העברית /
185 הרב ד"ר יהונתן וורמסר .....

תגובות והערות

עוד בעניין פירסום מכתבים אישיים ישנים / הרב עמיחי כנרת; 'מבורכת ה' ארצו' /
196 הרב איציק אמת; תגובה בעניין דרכי פסיקת הלכה / פרופ' אביעזרי פרנקל ...

זיכרון להולכים

הספד על הרב שלמה גורן זצ"ל / הרב זלמן נחמיה גולדברג זצ"ל .....

"מה' מצַעֲדֵי גֶבֶר וְאָדָם מֵהַ יָבִין וְדָבָר": דברים לזכר דודי פרופ' יעקב שויקה ז"ל /
204 הרב חיים סבתו .....

208 משה עבד ה': על סבא הרב פרופ' משה דוד טנדלר זצ"ל / הרב שמואל רפפורט .....

ארבעה כתרים: מחשבות וזיכרונות לזכרו של רבינו הרב שמחה הכהן קוק זצ"ל /
212 הרב יהושע וייסינגר .....

על ספרים וסופריהם

שרידים מפירושו למסכת אבות המיוחס לריטב"א או לתלמידו / פרופ' יעקב שמואל שפיגל
218 אקדמות למהדורה מתוקנת של מורה נבוכים בתרגום רבי שמואל אבן תיבון /

240 הרב יהודה זייבלד .....

255 התרגום החדש לאנגלית של ספר 'שומר אמונים' לרבי יוסף אירגס / פרופ' עווד ישראלי
להגהות על הש"ס מאת הרא"מ הורוויץ מפינסק זצ"ל וילקוט המפרשים החדש' של

מהדורת 'עוז והדר' / הרב יעקב טריביץ .....

259 קווים לדרכי לימודו ולמדיניותו ההלכתית של מרן הרב עובדיה יוסף זצ"ל,
עי"פ הקדמתו לשו"ת 'ביע אומר' / הרב נתן קוטלר .....

264 .....

274 נתקבלו במערכת .....

309 רשימת הספרים שנסקרו במדור 'נתקבלו במערכת' בגיליונות 'המעין' .....

379 רשימת הספרים שנכתבו עליהם מאמרי סקירה וביקורת בגיליונות 'המעין' .....

388 רשימת המאמרים בכרך סב [גיליונות 242-239] .....

משה עבד ה'

על סבא הרב פרופ' משה דוד טנדלר זצ"ל*

אנסה לכתוב כמה מילים על סבא זצ"ל מנקודת מבט של נכד. תלמידי המובהקים הכירוהו ברמות גבוהות יותר מבחינות מסוימות, קיבלו ממנו את כל תורתם, השקפתם ולשד חייהם, אך אני אתאר את נקודת מבטי, שהלכה והתגבשה אצלי במשך השנים.

יש בקדמונים ביטוי כלפי הקב"ה "נושא הפכים". הרב יצחק גינזבורג שליט"א מסביר שיש במילה "נושא" שלוש משמעויות (בסדר עולה): סובל, מרים ומזווג. הקב"ה הוא אחדות פשוטה, שאחדותו כוללת את כל ההפכים. ואצלנו

בני האדם, יש **הסובלים** דברים ההפוכים להם, יש המצליחים **לרומם** את ההפכים מהם, ויש המצליחים **לזווג** אותם ולשכלל אותם זה מזה. מי שמצליח לעשות זאת הרי זה מכוח היותו נעוץ באיזו אחדות שמעבר להפכים. סבא זצ"ל היה נושא הפכים מופלא ועל כך אפרט.

ילדותיות ובגרות

מצוי לראות אב שמשתעשע עם בניו הקטנים, משחק איתם ויורד לרמתם לגמרי, אך אצל סב הדבר פחות מצוי, ואצל סבא רבה-רבה עוד פחות. סבא שתראה אותו משתעשע מכל הלב ולאורך זמן עם נכדיו הקטנטנים, זה בדרך כלל מישהו שבטבעו נשאר ילדותי. אך מי שעולמו הרוחני, הכלל ישראלי והציבורי, מפותח וגדול ועצום,

* הרב פרופ' משה דוד טנדלר זצ"ל נולד בניו יורק בשנת תרפ"ו. בגיל בר מצוה נכנס ללמוד ב'ישיבה אוניברסיטה', ונעשה לתלמיד קרוב ואהוב של הרב יוסף דב סולובייצ'יק זצ"ל. בהמשך היה לחתנו ותלמידו של הרב משה פיינשטיין זצ"ל, ויועצו הבכיר בענייני מדע ורפואה. הרב טנדלר שימש למעלה מיובל כרב קהילה במונסי שעל יד ניו יורק וכר"מ בכיר בישיבת רבנו יצחק אלחנן של הישיבה-אוניברסיטה. בנוסף לתפקידי הרבניים שימש כפרופסור לביולוגיה ולאתיקה רפואית בישיבה-אוניברסיטה. הוא לחם בתוקף נגד השפעות הרפורמים והקונסרבטיבים בארה"ב. היה מרצה מרתק ומבוקש ומגדולי המומחים בעולם לאתיקה רפואית מנקודת מבט יהודית. נפטר בשמיני עצרת תשפ"ב תנצב"ה. הדברים לזכרו נכתבו ע"י נכדו הרב שמואל רפפורט ראש קהילת 'נחת רוח' במושב תפרח שבנגב, בנו של הרב שבתי אברהם רפפורט שליט"א לשעבר ראש ישיבת 'שבות ישראל' באפרת וראש ה'כולל' של המכון הגבוה לתורה באוניברסיטת בר אילן.

בדרך כלל זה יסתור את היכולת להשתעשע עם נכדים לא כסובל אותם או כמרומם אותם, אלא ממש בהתאחדות פנימית ושלמה. אצל סבא זצ"ל זה היה משהו מופלא. בביקוריו אצלנו, הגם שתוך כדי זה היה מקבל טלפונים בענייני פיקוח נפש מידי או בענייני ציבור כבדים, ובעוד כמה שעות הריהו קרוא להרצות לרופאים תלמידי חכמים בדברים שברומו של עולם (ואצלו, שיעור לא היה דבר ששולפים מהשרוול אלא מכינים ומתכוננים היטב), היה הוא לגמרי איתנו ועם ילדינו - ניניו, ונכדינו - בני ניניו. מחלק להם מתנות וממתקים, מחובר איתם ומשחק איתם מכל הלב.

אין לי ספק שהדבר התאפשר לו בהיותו כל כך מאוחד עם תחושת שליחות מול קוב"ה, שְׁהִתְאַמַּת אצלו לגמרי שְׁקִיפָה אמיתי ליוצאי חלציו הריהו רצון ה' בדיוק כמו כל ענייני הרוחניים והציבוריים, וכך כעבד נאמן ביצע את כל סוגי השליחויות הללו בשלמות אמיתית ובשלווה.

כלל ישראל ומשפחה

בדומה לעניין הקודם אך בפן נוסף. יש אנשים המרוכזים מאוד במשפחתם האישית. חרדים לגורל כל ילד וכל נכד, מעורבים בחיים של כל אחד במקסימום האפשר, כולל הנחיות ברורות הכוונה ועצות, מתחילת דרכו ועד מאה ועשרים... ויש אנשי ציבור שעול הציבור על כתפיהם, וממילא במקביל דאגתם לבני ביתם פוחתת, ובוודאי כאשר מדובר על הדאגה הצמודה לדורות הבאים. הם סומכים על קוב"ה ועל ברכת כל העוסקים בצרכי ציבור באמונה, שזכות אבותם מסייעתם, ושמידה עליונה תחול על הצאצאים יחד עם תשומת לב ככל הניתן בגדר השתדלות, והשאר ישלים קוב"ה, בבחינת מי שלימו קורמי באגמא (עירובין כב,א).

אצל סבא זצ"ל היה כאן שילוב שלא יאומן. מחד, היתה לו אחריות לא שגרתית על כלל ישראל בכל רחבי העולם. החל מאחריות לקהילתו שלו ולתלמידיו, שהיו פזורים בכל מקום, לדורותיהם, דרך סוגיות ציבוריות שהעסיקו אותו מאוד, ועד לכל פונה שהוא מכל רחבי העולם שהיה נתון במצוקה רפואית-אתית-דתית או כל דבר אחר, שהיה מתמסר כל כולו בכל שעה ובכל אמצעי כדי לסייע לו להחלץ ממנה ולפתור את הבעיות על הצד היותר טוב. ומצד שני הייתה לו שליטה שלא תאומן בענייניהם של כל יוצאי חלציו לדורותיהם. הוא הכיר כל נכד ונכדה, את כל בני זוגם, ואת כל יוצאי חלציהם - ניניו ונינותיו. הייתי מתקשר אליו בכל עש"ק, וכמוני עוד רבים מהנכדים והתלמידים, הוא היה מיד שואל בשלומי, בשלום אשתי בהזכרת שמה, ובשלום הילדים - ניניו בהזכרת שמם (ובהמשך בני זוגם וילדיהם שלהם), כשהוא זוכר מה כל אחד עושה והיכן מתגורר וכדומה, ומתעניין מה התחדש ומייעץ מה לדעתו נכון היה לעשות במצב הנוכחי של כל אחד. הייתי יכול לדמיין שהוא

יושב מול מפת ענק, וכשהוא עונה הוא מיד מסתכל במפה לראות מה הם השמות והנושאים הרלוונטיים, אך לא. כשהיה לעיתים בביתנו בעש"ק, ראיתי איך הטלפון הנייד צלצל ללא הפסקה מכל העולם והוא עונה לכל אחד (נכדים ותלמידים) בלי שום אמצעי עזר ומתעניין בכל אחד עם כל הפרטים המדויקים הנ"ל. ושוב, כל זאת בו זמנית למגוון שיעורים וסוגיות בוערות המונחות על כתפיו. מי שבטבעו שקוע במשפחתו - הציבור יראה לו כמציק. מי שבטבעו נמשך לציבוריות, המשפחה תיקח פחות מקום. אך מי שהוא עבד ה' ומבין וחי בכל ליבו איך שניהם אמת ושניהם נצרכים - פשוט שילב אותם באופן מושלם ומפתיע.

פירגון וביקורת

יש אנשים שבטבעם הם ביקורתיים מאוד. השאיפות וקני המידה שלהם גבוהים, ובכל דבר עינם צדה ולשונם מדגישה את הטעון תיקון ושיפור. ויש אנשים שבטבעם רואים את הטוב שבכל דבר, וגם מול מציאויות בעייתיות וטעוונות שיפור הם תמיד מוצאים ומדגישים את מעט היפה והטוב הגנוז. סבא היה איש פלא גם בצומת הזו. כל מי שהכיר את פועלו ידע שאין לו בעיה להעביר ביקורת. היו לו דעות מאוד ברורות בנושאים מגוונים, אישיים וציבוריים, והוא לא נשא פנים ולא החניף והיה אומר (וגם מפרסם כשצריך) את דעתו בצורה בהירה, אם כי בחן ונועם. לא הייתה לו בעיה לומר על דברים מסוימים שהם היפך האמת כשלא היה משנה לו כלל מי אמר אותם. בהקשר זה אספר שפעמים זכיתי להיות איתו בשנותיו המאוחרות כשהשתתף בשיעורים שנמסרו בבית הכנסת שהתפלל בו וכדומה. מחמת גילו היה נראה כנרדם בשיעור, ובסוף השיעור אמר לי - הרב מגיד השיעור הסביר את השי"ך (לדוגמא) להיפך לגמרי מהאמת. התברר לי להפתעתי שלמרות עיניו העצומות ולמרות פער השפה (שפת האם שלו הייתה אנגלית, ולא עברית-צברית) עקב אחרי המהלך, הבין אותו, והייתה לו משנה סדורה אחרת לגבי הנתונים שהובאו שם. ומצד שני, וזה הצד שיותר הפתיע אותי אך פגשתיו פעמים רבות, היה מיוחד מאוד ביכולת הפירגון שלו. הוא לא סתם החמיא בצורה כללית ושטחית, אלא ידע למצוא נקודות חוזקה מקוריות ומיוחדות גם אצל בני אדם שלא היה קל למצוא אצלם כאלו, וגם במצבים מורכבים ובמציאויות יוצאות דופן, וליצור בתוך עצמו הערכה וכבוד לאותם אנשים ומציאויות, והיה גם מומחה בהדגשת הנקודות הללו בפני אותם הזקוקים לכך וכך ממש לנסוך בהם חיים חדשים. כמעט כל מי שראיתי שנקרה בדרכו ופגש אותו בכל דרך שהיא, יצא מהשיח איתו כשהוא מעודד ושמח ומכיר בחשיבות עצמו יותר ממה שהיה לפני שפגש אותו.

תורה ומדע

זהו שילוב שיותר התפרסם לציבור הרחב. יש אנשי תורה מובהקים שיש להם גם מושגים ודריסת רגל במושגים מדעיים לצרכי תורה ופסיקה. יש אנשי מדע שהם בני תורה, קובעים עיתים לתורה ומבינים בה ראשי פרקים. אך סבא היה תלמיד חכם במלוא מובן המילה. עסק בתורה בכל רגע פנוי. בכל מקום מחוץ לבית, איך שהגיע רגע פנוי ראיתי אותו מוציא גמרא קטנה וצולל בתוכה. ובבית - עמל בסוגיות תלמודיות, הלכתיות ומדרשיות. הוא שלט במרחבי הש"ס בהגדרות מדויקות, בפסיקה ובמדרש. ומצד שני שלט היטב במדע. הוא ידע בענייני רפואה מחודשים הרבה יותר טוב מהרופאים, כי הם עסוקים לפרנסתם במקצוע הרפואה (כך הסביר לי כשהוא דן אותם לכף זכות), ואילו הוא הקדים אותם בהתעדכנות בכל המחקרים החדשים וגם באלו שעדיין בהתהוות. כך היו מתקשרים אליו רופאים להתעדכן אצלו בתוצאות המחקרים האחרונים בתחומים שעניינו אותם. גם כאן הזיווג בין השניים בא מתוך תפיסה אחדותית של גילוי רצון ה'. הוא היה אומר שהקב"ה כתב שני ספרים, כתב את התורה וכתב את העולם ולכן עלינו ללמוד את שניהם. הוא עשה זאת בשלמות וממילא השילוב - הכרעה הלכתית בעניינים המצריכים ידע מדעי, והארת המדע באור תורה - באו אצלו ככפתור לפרח.

מסורת וחדשנות

יש אנשים שהמסורת נר לרגליהם והם לא מוכנים לשנות כמלוא נימא מתפיסת העולם ומההנהגות של הדורות שקדמו להם. ויש שמאמינים שהתורה ניתנה להם כדי למצוא בה את חלקם, וששים לחדש תפיסות והנהגות ללא שום מחויבות למה שמקובל, גם לא למה שהם עצמם חשבו או התנהגו אמש (וכמובן יש גם הרבה דרגות ביניים). סבא זצ"ל היה נאמן וחרד למסורת (אותה קיבל מאבותיו, מרבותיו, ובעיקר מחותנו הגדול סבא הגרמ"פ זצ"ל) בכל ליבו, אך מאידך היה חדשן נועז ללא חת כפי שידוע ומפורסם. הוא דיבר ועסק רבות בצורך להעביר לדורות הבאים את ההגדרות המסורות לנו ולא להמציא ולא לחרוג כלל ממה שקיבלנו, והיה מתריע ומעיר כשראה מנהגים חדשים בציבור הדתי השונים מהמסורת הידועה לו. ודוקא מתוך זה סלד מאוד משימור דברים חיצוניים שאינם קשורים למהות התורה והמסורת, והיה שש לחדש כשהאמין שחדשנות זו גופא היא שמירת רצון ה' האמיתי המסור לנו בתורה.

* * *

זכותו תגן עלינו לזכות להתקרב קצת לדרכיו, לעבדותו המלאה לקוב"ה, לשמחת ואהבת החיים שלו, לאהבת הבריות שלו, ולמחויבות שהרגיש ופעל בהתאם אליה לתקן עולם במלכות ש-ד-י. תנצב"ה.